

İran 2014

Mustafa Caner

[Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi]

Özet

2014 yılında İran'da yaşanan siyasi gelişmelerin incelendiği bu makalede ilk olarak İran iç siyasetindeki gelişmeler, muhafazakâr-reformist siyasal ikilemi temelinde analiz edilmiştir. Ruhani hükümetinin icraatları ve uğradığı eleştiriler, bu ikilem bağlamında anlaşılmaya çalışılmıştır. İkinci olarak İran dış siyaseti, IŞİD'in yükselişi gibi yeni bölgesel gelişmeler ve nükleer müzakere süreci çerçevesinde tartışılmıştır. Ayrıca Ruhani'nin yeni dış siyaset söylemi ve bu söylemin çıktıları da bu bölümde tahlil edilmiştir. Üçüncü olarak İran ekonomisindeki gelişmeler, nükleer müzakere süreci ve petrol fiyatlarındaki düşüş ile irtibatlandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak 2014 yılının İran için pek çok alanda ilerlemelerle birlikte krizlerin de yaşandığı bir yıl olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Ruhani | Uzmanlar Meclisi | Reformist Hareket | Yolsuzluk | Nükleer Müzakereler | IŞİD

Iran 2014

Abstract

This article investigates political developments in Iran within the year of 2014. Firstly, the paper analyses internal political developments of Iran with special reference to political dilemma between conservatives and reformists. This dilemma was used for understanding the policy of Rouhani government and its critics. Secondly, it argues foreign policy of Iran in the light of nuclear negotiations and regional developments like the rise of the ISIS. In addition, this part examines the new foreign policy discourse of Rouhani and its outcomes. Thirdly, the paper seeks to explain economic developments in Iran in connection with nuclear negotiation process and declining oil prices. Lastly, it was concluded that Iranian politics has witnessed advances along with crises in several areas throughout 2014.

Keywords: Hassan Rouhani | Assembly of Experts | Reformist Movement | Corruption | Nuclear Negotiations | ISIS

İç Siyasi Gelişmeler

Ruhani hükümetinin genel olarak dış siyasete ve özel olarak da nükleer müzakerelere odaklanması, aslında iç siyaseti bir anlamda dış siyasetin bağımlı değişkeni haline getirmiştir. Bu bağlamda 2014 yılında İran'daki iç siyaset, büyük oranda nükleer müzakerelerin gölgesinde şekillenmiştir. Ancak bu varsayım hükümetin iç siyasete yönelik hiçbir gündemi olmadığı anlamına gelmemektedir. Burada asıl vurgulanmak istenen, Ruhani ve çalışma arkadaşlarının iç siyasete ilişkin “ılımlı” (moderate), “merkezci” (centrist) ve yer yer reformizme yaklaşan siyasi vizyonlarına “tutucu muhafazakâr” (hardliner) çevrelerce gösterilen mukavemeti anlamlandırabilmek için muhafazakâr kesimlerin müzakere sürecine yaklaşımlarının “açıklayıcı çerçeve” (explanatory framework) olarak kullanılması gerektiğidir. İran İslam Devrimi'nden beri dış siyasetin Batıyla olan mesafe üzerinden kurulması ve bir ulusal gurur meselesi olması, Batıyla olan ilişkileri düzeltme şiarıyla yola çıkan Ruhani hükümetinin maruz kaldığı eleştirilerin temel kaynağıdır. Bu bağlamda İran iç siyaseti 2014 yılında muhafazakâr-reformist hattında vücut bulan gerilimin izlerini taşımaktadır.

Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı Krizi

İran iç siyasetindeki en önemli gelişme belki de Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanı Rıza Feracı Dana'nın Meclis tarafından düşürülmesiydi. Bu gelişme yalnızca bakanlık koltuğuna dair münferit bir tartışmadan çok hükümet ile parlamento arasındaki iktidar mücadelesinin yansıması olarak algılandı. Daha genel olarak bakıldığında ise 2009'daki seçimleri müteakip ortaya çıkan protesto hareketleri üzerinden söylemsel bir alan yaratıp mevcut hükümetin icraatlarını kontrol etmeye matuf bir manevra şeklinde de okunabilir. Nitekim

bu söylemsel alan ileriki zamanlarda hükümet ve hükümet sempatzam reformist gruplar ile parlamentoda yerleşik muhafazakâr kanat arasındaki mücadelenin zeminini oluşturacaktır. İki grup arasındaki mücadelede reformist ve ılımlı politikacıların argümanları protestolarla yüzleşmek ve muhalefeti anlamaya çalışmak ile ev hapsinde bulunan liderlerin “adil yargılanma hakkı” çerçevesinde şekillenirken buna mukabil muhafazakâr kanat ise protestoları İslam Devrimi’ne yapılmış bir komplo ve “fitne” olarak yorumlamış, hasmının “empati” girişimlerini ise “fitnecilik” ile irtibatlandırmıştır.

Feraci Dana’nın düşürülmesine giden süreç şu şekilde özetlenebilir: 12 Ağustos günü 51 milletvekili, bakana soruşturma açılması için imza topladı. Bakan hakkındaki suçlamalar, bazı öğrencilerin burslarını kesme, rektör atamalarında izlediği politikalar ve sicili temiz olmayan öğrencilerin üniversiteye dönmelerine müsaade etme gibi üniversitelere ilişkin suçlamalardır.¹ Daha net bir ifade ile bakanın icraatlarının bilimsel değil siyasi olduğu ve üniversitelerde siyasi bir hava yarattığı söyleniyordu.² İran’da 2009 protestolarının çekirdeğinin ve itici gücünün üniversiteler ve öğrenciler olduğu göz önüne alındığında suçlamaların neşet ettiği siyasi kaygılar net olarak tespit edilebilir. Buna karşılık hükümet Dana’nın yanında yer almıştır. Cumhurbaşkanı yardımcısı İshak Cihangiri, yazdığı bir köşe yazısında bakanın ne kadar önemli bir bilim insanı olduğunu vurgulayarak icraatlarının siyasi olmadığını savunmuştur.³ 20 Ağustosta 270 milletvekilinin katılımıyla yapılan meclis oturumunda Feraci Dana, 110’a karşı 145 oyla düşürüldü. 15 üye ise çekimser oy kullandı.⁴ Bu olayın ardından hükümetin meclis karşısındaki siyasi gücü de tartışma konusu edildi. Yapılan bir yorumda, 290 koltuklu meclisteki “aşırı muhafazakâr” milletvekillerinin oylarının güvensizlik oyu için gerekli sayıyı sağlamayacağı, dolayısıyla “ılımlı muhafazakâr” milletvekillerinin oylarının da (Liderin Takipçileri Grubu gibi) gerektiği söylenmiş ve Ruhani’nin meclisteki ılımlı kanatla olan ilişkisinin sorgulanması gerektiği belirtilmiştir.⁵ İki siyasi grubun domine ettiği İran Meclisi’nde ılımlı muhafazakâr olarak adedilebilecek Liderin Takipçileri Grubu’nun 170 civarında ve aşırı muhafazakâr olarak nitelenebilecek İlkeçiler Grubu’nun ise 100 civarında üyesinin olduğu belirtiliyor.⁶

Bakanın düşürülmesinin ardından suların durulması beklenirken muhafazakâr kanat, hükümeti sıkıştırmaya devam etti. Aralarında dini lider Ali Hamaney’in de bulunduğu pek çok kişi, bakanın 2009 protestolarıyla bağlantılı öğrenci gruplarıyla olan ilişkisini ve icraatlarını “fitnecilik” olarak yorumlayıp meclisin kararına destek verdiler.⁷ Düzenin Yararını Teşhis Konseyi başkanı Haşimi Rafsancani ise meclisin verdiği karara tepki gösterdi ve “eğer tutucular ülkenin ilerlemesini engellemezlerse yakın dönemde modern İslami bir medeniyet kurabiliriz” diyerek hükümete olan desteğini ifade etti.⁸ Rafsancani başka bir konuşmasında da bakanın düşürülmesinden sorumlu kişiler için “kötü niyetli insanlar” ifadesini kullandı.⁹

Feraci Dana’nın ardından Ruhani, yeni bir isim meclisten onay alana kadar bakanlık koltuğuna vekâlet etmek üzere Muhammed Ali Necefi’yi atadı.¹⁰

29 Ekim’de Ruhani’nin yeni önerdiği bakan adayı Mahmut Nili Ahmetabadi için mecliste bir oylama yapıldı fakat Ahmetabadi de güvenoyu için gereken sayıya ulaşamadı.¹¹ Bunun üzerine Ruhani, Muhammed Hatemi döneminde söz konusu bakanlık yardımcılığı görevinde bulunmuş Fahreddin Ahmedî Daniş Aştiyani’yi bakan adayı olarak önerdi.¹² Ancak söz konusu bakan adayı da meclisten gerekli oyu almayı başaramadı.¹³ Aştiyani’nin ardından bu kez reformist Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi döneminde Sağlık Bakanlığı görevinde bulunmuş ve hâlihazırda İran Kızılayı Başkanlığını yürüten Muhammed Ferhadi, Ruhani tarafından önerildi.¹⁴ Ferhadi’nin adaylığının oynanacağı meclis oturumunda konuşma yapan Ruhani, Ferhadi’yi “emektar bir devrimci” olarak tanıttı. Bakanın onaylanmasıyla birlikte “hükümet ile meclis arasında güçlü bir bağ” oluşacağını işaret eden Ruhani, üniversitelerin siyasi mülahazaların dillendirildiği değil bilimsel çalışmaların yapıldığı bir yer olması gerektiği hususunda beyanatta bulundu ve Ferhadi’nin de bu ilkeyi paylaştığını sözlerine ekledi.¹⁵ 26 Kasım’da yapılan oylama sonucunda Ferhadi, meclisin güvenini kazandığını gösteren sayıda oy alarak bakanlık koltuğuna oturmaya hak kazandı.¹⁶

Sonunda yılan hikâyesine dönen bakanlık krizi çözülmüş gibi görünmekteydi. Ancak bu kriz, hükümetin özgürce faaliyette bulunamayacağını göstermesi bakımından önemliydi. Yasamanın istediği zaman yürütmeyi sıkıştırabileceği ve hükümetin elini kolunu bağlayabileceği açıkça görülüyordu. Buna benzer olaylar tekrarlanabilirdi ve en önemlisi hükümetin çalışmalarının meclisin gölgesi altında yürütülmesi, Ruhani’nin yapmak istediklerini yapamamasına ve bu yüzden kendi tabanından da itirazların yükselmesine sebep olabilirdi. Yukarıda da ifade edildiği gibi yasama-yürütme ikiliği, muhafazakâr-reformist ikiliğinin bir başka yansımasıdır.

Reformist Cephede Formül Arayışları

İran siyasetinin güçlü organlarından bir tanesi olan meclisin, hükümetin hareket alanını belirlemeye matuf pratikleri, Ruhani ve kendisine destek veren reformist cenahın bu soruna ilişkin çareler aramasına sebep olmuştur. Aklâ gelen ilk çözüm yolu yaklaşan meclis seçimlerine yönelik çalışmaların yapılmasıdır. 2016 yılında düzenlenecek olan meclis seçimleri için reformist kanat yeni bir siyasal örgütlenmeye gitmiştir. Eylül ayının sonunda İçişleri Bakanlığı, kendilerini “ikinci reformist nesil” olarak adlandıran bir grubun “Nedaye Iranian (İranlıların Seslenişi)” isminde yeni bir siyasi parti kurmak için başvuru yaptığını açıkladı.¹⁷ Yapılan bu başvuru 2 Aralık tarihinde sonuç verdi ve reformist Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi’ye danışmanlık yapmış eski bir diplomat olan Sadık Harazi’nin başında bulunduğu parti resmen kuruldu.¹⁸ Reza H. Akbari’nin yaptığı analize göre bu yeni reformist oluşum, eskilerinden kendisini değişik noktalarda ayırıyor: Dini lideri de dikkate alan bir siyasi yol izlemek, kendi sınırları ile rejimin sınırlarını bir tutmak ve mevcut siyasi katılım yollarına (2012 seçimleri reformistler tarafından boykot

edilmişti) teveccüh göstermek gibi yeni yöntemler, partiyi önceki reformist organizasyonlardan ayırıyor. Fakat aralarında Muhammed Hatemi ve Muhammed Cuçani gibi önemli isimlerin bulunduğu reformistler “bölünme” endişesiyle bu yeni oluşuma karşı mesafelerini koruyorlar.¹⁹

İsfahan’daki Kezzap Saldırıları

Ekim ayında İran’ın önemli turistik şehirlerinden İsfahan, kadınlara yönelik kezzap atma saldırılarıyla sarsıldı. İsfahan trafiğinde cami açık arabada bulunan kadınlara motosiklet kullanan bazı kişilerin kezzap atması İranlılarda şok etkisi yarattı. Olayların ardında yatan sebebe ilişkin ise iki farklı açıklama söz konusu oldu. Bir kısım medya ve halkın bir bölümü saldırıların hicaba uygun giyinmeyen kadınlara yönelik yapıldığını ve siyasi bir boyutunun olduğunu iddia ederken resmi ağzılarından yapılan açıklamalarda olayların hicab ile ilgisinin olmadığı tekrarlandı. Halkı korku ve endişeye sevk eden bu olayların ardından İranlılar seslerini yükseltmekte gecikmediler. 22 Ekim günü İsfahan’da toplanan 1000 civarı gösterici kadınlara yönelik kezzap saldırılarını IŞİD’in eylemlerine benzeten çeşitli sloganlar atarak protesto ettiler.²⁰

İran’daki resmi makamlar İsfahan’daki saldırıları ağır bir biçimde kınadılar. İran yargı sözcüsü Gulam Hüseyin Muhsin Ecei, yapılan saldırılarla ilgili sert konuştu ve faillere emsal teşkil edecek ağır cezalar verilmesi gerektiğini söyledi.²¹ Hükümet kanadı da İsfahan’daki kezzap saldırılarına çok sert tepki gösterdi. Adalet Bakanı Mustafa Pur Muhammedi, faillerin bir an önce yakalanması için çalışmaların yürütüldüğünü söylerken yapılan saldırıları da “sabetaj ve terörizm” gibi ciddi nitelermeler ile ele aldı.²² Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani de olayın sorumlularının tespit edilmesi amacıyla içişleri, adalet ve istihbarat bakanlıklarını görevlendirdi ve yapılan saldırıları “insanlık dışı” olarak yorumladı.²³ İsfahan eyaleti valisi Resul Zergerpur ise 27 Ekimde yaptığı açıklamada olaylarla ilgisi olduğu düşünülen 10 kişinin tutuklandığını söylerken saldırıların hicab ile ilgili olmadığını ve yalnızca 4 vakanın yaşandığını belirtmiştir.²⁴

Kezzap saldırılarının İran iç siyaseti açısından yorumlanması da önem arz etmektedir. Pek çok İranlı yetkili saldırıların gayri siyasi saiklerle yapıldığını açıklamıştır. Buna mukabil saldırıları genişçe ele alan ISNA, saldırıların hicaba uygun giyinmeyen kadınları hedeflediğini ve bu anlamda daha önceki bireysel sebeplerden kaynaklı saldırılardan farklı olduğunu iddia etmiştir.²⁵ Dolayısıyla meselenin toplumsal ve siyasal bir boyutu haiz olduğu işaret edilmektedir. Ek olarak saldırıları muhafazakâr ve reformist gruplar arasındaki siyasi çekişmenin yansıması olarak okuyanlar da vardır. Bu anlamda Masume Torfeh’in saldırıların zamanlamasına dair tespitleri dikkat çekicidir. Hicaba uygun giyinmeyen kadınlara karşı sokaktaki halkın da aktif olarak inisiyatif almasını gerekli kılan bir yasanın mecliste görüşüldüğü ve Ruhani’nin bu yasayı eleştirdiği bir dönemde kezzap saldırılarının yaşanmasını Torfeh, Ruhani’ye karşı bir “uyarı” olarak yorumlamıştır.²⁶ Torfeh’inkine benzer yo-

rumlar spekülasyondan öte bir anlam taşımaya da olayların algılanış biçimi ve toplumda yarattığı reaksiyon dikkate değerdir. Olaylardan sonra yapılan tartışmalar ve yorumların odak noktası hicabın hukuki ve siyasal veçhelerinin kadınların sosyal yaşamına etkileri olmuştur. Böylelikle İsfahan olaylarının söylemsel olarak muhafazakâr-reformist ikiliğini beslediği söylenebilir.

Bu olaylardan evvel Ensar-ı Hizbullah isimli radikal paramiliter grup, “iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak” ilkesi uyarınca sokaklarda eylemlerde bulunacaklarını açıklamışlardı. Son zamanlarda kadınların hicab kurallarına aykırı davrandıklarını belirtmişler ve motosiklet kullanan üyelerinin sokaklarda kaybolan ahlaki yeniden sağlayacaklarını duyurmuşlardı. Bu açıklamalar söz konusu grup ile Ruhani hükümetini karşı karşıya getirmişti.²⁷ Saldırlardan sonra ise Zencan eyaletinde bir konuşma yapan Ruhani, mecliste görüşülen yasayı eleştirirken isim vermeden söz konusu grubu ve destekçilerini de hedef aldı. “İyiliğin kutsal çağrısı belirli bir grubun tekelinde değildir” diyen Ruhani, yalnızca hicaba odaklanarak rüşvet ve yolsuzluk gibi problemlerin üzerinin atlandığını belirtti.²⁸ Ruhani’nin konuşması yukarıda da belirtildiği gibi, kezzap saldırılarının muhafazakârlar ile reformistler arasındaki siyasi mücadelenin göstergesi olarak ele alınması gerektiğini doğruluyor.

Yolsuzlukla Mücadele

Ruhani’nin işaret ettiği üzere özellikle Ahmedinejad döneminden bakiye kalan yolsuzluk karnesi, hükümetin gündemini meşgul eden önemli meselelerden bir tanesiydi. İran ekonomisinin belini büken bir faktör olması sebebiyle hükümet bu konunun üzerine yoğunlaştı. Eylül ayında eski Cumhurbaşkanı Ahmedinejad’ın yardımcılığını yapmış Muhammed Rıza Rahimi, yolsuzluk suçlamasıyla hapse mahkûm oldu. Henüz üst mahkeme tarafından cezası onaylanmadığı için mahkemeye ilişkin bilgiler saklı tutuldu.²⁹ Aralık ayında yolsuzluklarla mücadele için düzenlenen bir konferansa katılan Ruhani, “Eğer iktidar tek bir kurumda temerküz ederse, ne yaparsanız yapın yolsuzluk ortaya çıkar. Eğer silahlar, para, gazeteler, web siteleri tek bir çatı altında toplanmışsa yolsuzluk kaçınılmazdır” şeklinde konuştu ve bu sözlerin Devrim Muhafızları’nı hedeflediği yorumu yapıldı.³⁰ Ruhani’nin bu sözlerle devlet içerisinde yerleşmiş bulunan imtiyazlı bir çevreyi hedefine koymasını, yeni bir siyasi söylem inşa eden Ruhani hükümetinin eski siyasi söylemin güçlü bileşenleriyle süre giden mücadelesinin bir parçası olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Mehdevi Keni’nin Ölümü

İran’ın önemli din adamlarından Ayetullah Mehdevi Keni’nin 21 Ekim günü ölümü, 2014 yılının en önemli gelişmelerinden bir tanesiydi. Mehdevi Keni, İran’ın en güçlü organlarından olan Uzmanlar Konseyi’nin başkanlığını yapıyordu. Söz konusu konsey, dini lideri seçme ve denetleme yetkisinden ötürü

son derece stratejik bir önemi haizdi. Dolayısıyla bu konseyin başkanı olan kişinin teorik olarak dini liderin görevden alınması ve bir sonraki dini liderin belirlenmesi üzerinde hatırı sayılır bir gücü vardır. Ayrıca Keni'nin dini bakımdan da çok saygı duyulan bir kişilik olması, özellikle muhafazakâr çevreler içerisinde sözünün dinlenir olması gibi etmenler de ölümünün ardından oluşabilecek siyasi sonuçları önemli kılmaktaydı.

İran İslam Devrimi'nin önemli figürlerinden olan Keni, devrimin ilk yıllarının son derece önemli organizasyonu olan Devrim Konseyi'nin üyelerinden. İçişleri bakanlığı ve geçici başbakanlık gibi önemli görevlerde bulunmuş olan Keni, İmam Sadık Üniversitesi'nin de kurucusuydu. 2008 yılında üyeliğine seçildiği Uzmanlar Konseyinin, 2011 yılından hastaneye kaldırıldığı 2014'ün Haziran ayına kadar başkanlığını yürütmekteydi.³¹ Mehdevi Keni'nin ölümü üzerine bir başsağlığı mesajı yayımlayan dini lider Ali Hameyney, Keni'nin devrim sürecindeki katkılarını vurgulayarak onu “mütedeyyin bir âlim, dürüst bir siyasetçi ve gerçek bir devrimci” sözleriyle niteledi.³² İran'ın eski Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani de Keni'nin ölümünün ardından bir mesaj yayımlayarak İslam Devrimi'nin lideri Ayetullah Humeyni'nin “gerçek dostu” olduğunu söylediği Keni'nin İslam Cumhuriyeti'ne olan hizmetlerini övdü.³³ Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani de yayınladığı taziye mesajında Keni için “büyük devrimci âlim” sözlerini kullandı ve iki günlük ulusal yas ilan ettiğini duyurdu.³⁴

Keni'nin ölümü, Uzmanlar Konseyi'nin yeni başkanının kim olacağı sorusunu gündeme getirdi. Bu sorunun cevabı İran'ın bir sonraki dini liderinin kim olacağı sorusuyla da oldukça paralellik arz etmekteydi. Yukarıda da vurgulandığı gibi Uzmanlar Konseyi, teorik olarak sistemin merkezi organlarından bir tanesidir. Dini liderin denetlenmesi, azledilmesi ve seçilmesi hususunda tek yetkilidir. Şimdiye kadar konsey böylesi bir tecrübeyi yaşamamış olsa da kâğıt üzerindeki bu önemli yetki, İran'ın iç siyasi denklemde onu önemli bir aktör haline getirmektedir. Keni'nin halefinin kim olacağı üzerine olan tahminlerde iki isim ön plana çıktı. Bu isimlerden biri eski cumhurbaşkanı ve şimdiki Düzenin Yararını Teşhis Konseyi Başkanı Haşimi Rafsancani'ydi. Rafsancani'ye yakın kaynaklar, sabık cumhurbaşkanının aday olabileceğini duyurdular.³⁵ Uzmanlar Konseyi üyelerinden Ahmed Hatemi ise Al-Alam TV'deki bir röportajında Rafsancani'nin adaylık niyetinin olmadığını söyledi. Potansiyel adaylar konusundaysa Ayetullah Haşimi Şahrudi, Ayetullah Muhammedi Yezdi, Ayetullah Muvahhidi Kirmani, Ayetullah Ahmed Cenneti gibi isimleri zikreden Hatemi, Şahrudi'nin adaylığının muhtemel olduğunu belirtti.³⁶ Fakat Rafsancani'nin resmi web sitesinden yapılan bir açıklamada Hatemi'nin Rafsancani'nin aday olmaya “niyetsiz” olduğuna dair beyanatı reddedildi.³⁷ Dolayısıyla ön plana çıkan iki isimden hangisinin başkan olacağına göre İran iç siyasetinin şekilleneceği söylenebilir. Rafsancani'nin reformist kanada yakınlığı biliniyor. Onun başkan seçilmesi durumunda İran'da reformist siyasetin ivme kazanacağı söylenebilir. Şahrudi üzerine yaptığı değerlendirmede Areş Karami, Şahrudi'nin tutucu muhafazakârlardan (hardli-

ner) olmadığını fakat reformistlerle de mesafeli olduğunu dolayısıyla daha ortada bir aday olarak kazanma potansiyelinin yüksek olduğunu belirtiyor.³⁸ Dolayısıyla Şahrudi'nin kazanması durumunda mevcut siyasi dengelerin muhafaza edileceği ihtimali ağır basmaktadır.

Dış Siyasi Gelişmeler

İran'ın dış politikası 2014 yılında da önceki yıl olduğu gibi iki önemli değişkenin ışığında şekil aldı.³⁹ Bunlardan daha ön planda gündemi meşgul eden nükleer müzakerelerdi. Ancak yine onun kadar önem arz eden diğer değişken de başta Suriye olmak üzere İran'ın kriz bölgelerindeki varlığıydı. Suriye'nin İran için stratejik ve tarihsel önemi, İran'ın son yıllarda bu ülkeye çeşitli veçhelerde ifadesini bulan (ekonomik, diplomatik, askeri) desteğini ortaya çıkarmıştı. İran dış siyaseti hâlihazırda enerjisinin büyük bir kısmını Suriye'ye yöneltmişken Haziran ayında ortaya çıkan yeni bir aktör, İran için Ortadoğu denklemi radikal bir şekilde dönüştürdü. İŞİD'in Irak'ın önemli kentlerinden Musul'un kontrolünü ele geçirmesi aslında sadece İran için değil Ortadoğu üzerine hesaplar yapan büyük güçler için de mevcut siyasi ajandanın gözden geçirilmesi ve yeni bir siyasi-askeri yaklaşımın üretilmesi anlamına geliyordu. Bu anlamda İran, hem Irak'taki siyasi kargaşayı hem de bu siyasi kargaşa üzerine açıklımlar üreten bölgesel ve küresel güçleri dikkate alarak hareket etmek durumundaydı. Ruhani hükümetinin başta komşu ülkeler olmak üzere tüm dünya ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmak temelinde formüle ettiği dış siyaset söylemi⁴⁰ 2014 yılında önemli çıktılar verdi. Bu bağlamda Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 28-29 Ocak tarihlerinde İran'a resmi ziyarette bulundu. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ve dini lideri Ali Hamaney ile görüşen Erdoğan'ın gündeminde başta ekonomi olmak üzere çeşitli alanlardaki işbirliklerinin geliştirilmesinin olduğu bildirildi. Bu doğrultuda Türkiye ile İran arasında "Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi" kurulmasına yönelik bildiri metni iki ülke cumhurbaşkanları tarafından imzalandı. Ayrıca Başbakan Erdoğan, İran ziyaretine ilişkin "Kendimizi ikinci evimizde hissediyoruz" şeklinde konuştu.⁴¹ Böylelikle iki ülke arasındaki tarihsel ve kültürel yakınlığı vurgulamış oldu. Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin Haziran ayında gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti, 18 yıllık bir aranın ardından İran'dan Türkiye'ye cumhurbaşkanlığı seviyesinde yapılan ilk resmi ziyaret oldu. Ekonomik meselelerin temel gündemi oluşturduğu bu ziyaret için iki ülkenin cumhurbaşkanları da "dönüm noktası" ifadesini kullandılar.⁴² Daha önce Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün daveti üzerine 2008 yılında İstanbul'a gelen İran'ın bir önceki Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın ziyareti için ise "çalışma ziyareti" ifadesi kullanılmış ve Ahmedinejad başkent Ankara'ya uğramamıştı.⁴³ 2009 yılında tekrar Türkiye'yi ziyaret eden Ahmedinejad'ın söz konusu ziyareti ise İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'nin (İSEDAK) toplantısına katılmak için gerçekleştirilmişti.⁴⁴ 2010 yılında tekrar Türkiye'ye gelen Ahmedinejad'ın bu ziyareti ise Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) toplantısı sebebi ile gerçekleşmişti.⁴⁵

Bir önemli gelişme daha 2011'deki öğrenci protestoları sonrası kapanan İngiltere'nin Tahran Büyükelçiliği'nin yeniden açılmasına yönelik atılan adımlardır. İran İslami Şura Meclisi'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Siyaset Konseyi üyesi olan milletvekili Abbasali Mansuri Arani, bu konuda hiçbir engelin bulunmadığını ve istekli olduklarını ifade etti.⁴⁶ Şüphesiz bu gelişme, Batı ile bozuk olan ilişkilerin onarılması adına atılmış önemli bir adımdır. 2013 yılında İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ve İngiltere Başbakanı David Cameron, bir telefon görüşmesi gerçekleştirerek bu konuda önemli bir ilerleme sağlamışlardır.⁴⁷ 24 Eylül'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu sırasında da İran İslam Devrimi'nden beri ilk defa bir araya gelerek çok önemli bir gelişmeye imza attılar. Nükleer müzakereler hakkında konuşan ikili, karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesine de vurgu yaptılar.⁴⁸ Ancak olumlu seyreden bu süreç, Cameron'ın daha sonra yaptığı açıklamalarla akamete uğradı. Görüşmeden bir gün sonra açıklama yapan Cameron'ın, İran'ın terörist örgütleri desteklediğini söylemesi⁴⁹ bütün müspet havayı dağıttı. Cameron'ın sözleri zaten iç siyasette sıkıntılı günler yaşayan Ruhani'nin daha da sıkıştırılmasına sebep oldu. İslami Şura Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış Siyaset Komisyonu üyesi İsmail Kevseri, Ruhani'nin Cameron ile görüşmesini eleştirdi ve bu görüşmeden nasıl bir "menfaat" beklediğine ilişkin açıklama yapmasını istedi. Jahan Haber de Ruhani'nin Cameron karşısında "sessiz" kalmasını eleştirdi.⁵⁰ Diğer taraftan Cumhurbaşkanı Ruhani, bir kaç gün sonra yaptığı açıklamada Cameron'ın sözlerini "uygunsuz" bulduğunu ifade etti ve kendilerinin "yapıcı etkileşim" için fırsatlar sunduklarını ve bunun iyi değerlendirilmesi gerektiğini söyledi.⁵¹ Ruhani ile benzer şekilde Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Merziye Efhem de Cameron'ın sözlerini "kabul edilemez" olarak niteledi ve iki ülke arasındaki ilişkiler için "zararlı etkiler" doğurabileceğini vurguladı.⁵²

Bütün bu gelişmelerin üzerine söylemek gerekir ki, Ruhani'nin yeni dış siyaset söyleminin hedeflediği sonuçlara ulaşabilmesinin önündeki engeller yalnızca iç siyasetteki hasımlarından kaynaklanmamaktadır. Ruhani bir taraftan da Batılı ülkelerin gözündeki "kötücül İran" imajını yıkmak zorundadır. Fakat bu iş hiç de kolay olacak gibi gözükmemektedir. Zira bu tür olaylar Ruhani hükümetine muhalif muhafazakâr çevrelerin de elini güçlendirmekte ve onların yerleşik Batı karşıtı söylemlerini haklı çıkaran, tahkim eden unsurlar olarak temayüz etmektedir. Dolayısıyla Ruhani'nin söylemi kendisine iç siyasette bedel ödettikçe dış siyasette açılım yapabilecek enerji ve fırsatlarını da tüketmektedir. Ruhani'nin yukarıda söz edilen "yapıcı etkileşim" vurgusunu bu fasit daireden çıkabilme adına atılmış bir adım olarak düşünmek gerekir. Çünkü son tahlilde Batı için de muhatap alacağı ılımlı bir İran hükümeti, ilişkileri normalleştirmek adına fırsattır.

Suriye Krizi, IŞİD Terörü ve İran'ın Konumu

Suriye'deki iç savaşın yıkıcı boyutları ve çeşitli aktörlerin bu savaştaki payı, konuyu uluslararası bir gündem haline getirmişti. Bu anlamda ABD ve Rusya'nın girişimi ve BM'nin öncülüğünde Suriye meselesini görüşmek üzere

Cenevre-2 konferansı planlanmış ve 22 Ocak tarihinde konferansın başlama-sına karar verilmişti.⁵³ Suriye krizindeki kritik konumundan dolayı İran da BM genel sekreteri Ban Ki-mun tarafından toplantıya resmen davet edildi.⁵⁴ Ancak bu davet hemen yankı buldu ve tepkiler gecikmedi. Suriye muhalefeti, İran'ın Cenevre-1 toplantısında alınan kararları (Suriye'de geçici hükümet kurulması gibi) kabul etmemesi sebebiyle "İran varsa biz yokuz" mesajı ver-di. Aynı şekilde ABD de İran'ın konferansa katılması taraftarı değildi.⁵⁵ Büt-tün bunlara karşılık İran tarafı ise konferansa katılmak için "hiçbir önşartı" kabul etmeyeceklerini duyurmuştu.⁵⁶ Davetten dolayı BM'ye gelen tepkilerin ardından da İran tutumunda bir değişikliğe gitmedi. Bütün bu gelişmelerin üzerine Ban Ki-mun daveti geri aldı.⁵⁷ Böylelikle İran, Cenevre-2 konferan-sına katılmamış oldu.

Cenevre-2 konferansının ardından bir metin kaleme alan Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin-Emir Abdullahiyan önceki yıllarda olduğu gibi Suriye için "siyasi çözüm" taraftarı olduklarını belirtirken Cenevre-2 konferansı için de "siyasi şov" tabirini kullandı. Abdullahiyan, Suriye'deki krizin çözümü için dört maddelik bir plan önerisinde bulundu. Buna göre:

1. Suriye'nin *tekfiri* terörle mücadele ettiğini artık herkes anlamış durumda. Bu nedenle uluslararası toplum, ülkede terörle mücadelede öncelik vermelidir.
2. İnsani yardımın ivedi bir şekilde sağlanması, uluslararası toplumun hem dini hem de insani sorumluluğudur.
3. Siyasi çözüme ulaşmanın en isabetli yolu, siyasi çabaları güçlendirmek ve kapsamlı müzakereleri kolaylaştırmaktır.
4. Suriye içinde ulusal görüşmelerin yanı sıra, bölgesel ve uluslararası düzey-de de gerçek müzakereleri güçlendirmek büyük önem taşımaktadır. BM'nin tarafsız rolü bu kapsamda önemlidir.⁵⁸

Bakan Yardımcısı'nın önerisi İran'ın Suriye meselesindeki konumunun muhafaza edildiğini göstermekte ve Suriye'ye yönelik siyasetinin bir özeti-ni sunmaktadır. İran, Suriye krizini daha çok terörle mücadele ekseninde dü-şünmektedir. Dolayısıyla tam manasıyla Esad yönetimiyle aynı frekanstadır.

Suriye'deki mevcut krizin siyasi etkileri Haziran ayında yeni bir boyuta ulaşmıştır. Irak'ın en büyük kentlerinden biri olan Musul'un 6 Haziran'da başlayan IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) saldırılarına dört gün direnebilmesi ve ardından düşmesi,⁵⁹ Irak'ı da öncelikli bir siyasi-askeri gündem maddesi olarak İran'ın önüne yerleştirdi. IŞİD'in Musul'u almasının ardından gerçek-leştirdiği katliamlar ve bu katliamları sosyal medya gibi çeşitli kanallar yo-luyla yayınlaması da uluslararası kamuoyunda şok etkisi yarattı. Faaliyetleri ve taban oluşumu 2000'li yılların başından günümüze kadar mevcut olup yayılım gösterse de Musul'un düşmesi daha önce olmadığı kadar dikkatleri bu örgütün üzerinde topladı. İran için söz konusu durumun önemi, Irak'ın stratejik açıdan öneminden, sahip olduğu Şii nüfustan ve Maliki hükümeti-nin kendisine olan yakınlığından kaynaklanıyordu. Aslında IŞİD'i palazlan-dıran faktörlerin en önemlilerinden birinin Maliki hükümetinin "mezhepçi" politikalarının ağırlığı altında ezilen Sünni grupların olduğu da bu bağlamda

yapılan yorum ve analizlerde sürekli tekrarlandı. Meselenin sebeplerini bir tarafa koymak ve İran için durumun önemini kavramaya çalışmak gerekirse, Irak'ta temel varoluş sebeplerinden birini Şii düşmanlığı üzerinden kuran bir örgütün varlığı İran için akut problemlerden biriydi.

Aslında 2014'ün başından itibaren İran yönetimi, IŞİD tehlikesine dikkat çekiyordu. Ocak ayında gerçekleştirdiği Lübnan ziyareti sırasında konuşan Dışişleri Bakanı Cevat Zarif, “aşırılıkçılık” tehlikesine dikkat çekmişti.⁶⁰ Cevat'ın “aşırılıkçılık” ile kastettiği Sünni selefi ideolojii benimsen ve yaymak için şiddet kullanan El Kaide başta olmak üzere IŞİD gibi gruplardı. Musul'un düşmesinin ardından yine Zarif, “aşırılıkçı tekfirci bir grup olan IŞİD bizce bütün bölge ve dünya için tehdittir” şeklinde konuşmuştu.⁶¹ İran Milli Güvenlik Yüksek Konseyi sekreteri Ali Şemhani de uluslararası topluma, IŞİD tehlikesine karşı harekete geçmeleri hususunda çağrıda bulundu.⁶² IŞİD'in Şii Müslümanları hedefine koymasına yukarıda da belirtildiği gibi İran'ı harekete geçirmişti. Ancak harekete geçen yalnızca İran yönetimi değildi. İran'daki halkın da muhafazakâr olsun veya olmasın her kesimi IŞİD terörüne karşı tepkiliydi. Hatta İran halkı IŞİD'e karşı İran'ın askeri önlemler alması gerektiği konusunda da genel bir kanaate sahipti. Kendi ülkelerinde de benzer fikir yapısına sahip unsurların bulunduğu ve IŞİD'in yaptığına benzer eylemleri gerçekleştirebileceği korkusunu taşıyorlardı.⁶³

İran tarafında durum acil olarak ele alınmayı bekleyen bir sorun görüntüsü çizerken uluslararası kamuoyu da git gide bakışlarını Ortadoğu üzerine çevirmeye başlıyordu. ABD Başkanı Barack Obama, 7 Ağustos tarihinde yaptığı konuşmada, Erbil ve Bağdat'taki Amerikan vatandaşlarının güvenliği için geniş kapsamlı olmayan hava saldırıları emrettiğini duyurdu. Bunun yanında IŞİD tehdidi altındaki bölgelere havadan insani yardım bıraktıklarını da sözlerine ekledi.⁶⁴ Uluslararası toplumun IŞİD sorununa odaklanmasındaki dönüm noktalarından biri Amerikalı gazeteci James Foley'nin IŞİD tarafından kafasının kesilmesi ve olaya dair görüntülerin örgüt tarafından paylaşılması oldu.⁶⁵ Bu olay Amerika için Irak ve Suriye coğrafi olarak ne kadar uzak olsa da IŞİD sorununun kendisine ne kadar yakın olduğunu gösteriyordu. Başta Amerikan toplumu olmak üzere Batı dünyası büyük bir şok yaşadı. Kamuoyunun beklentileri de bu süreçte şekillendi ve askeri müdahale seçeneği gittikçe daha çok kabul görür hale geldi. Obama'nın 10 Eylül tarihinde gerçekleştirdiği konuşma, ABD'nin olaya ne şekilde müdahil olacağını genel bir planını sundu. IŞİD'e yönelik hava saldırıları gerçekleştireceklerini söyleyen Obama: “Amacımız açık: Kapsamlı ve sürdürülebilir bir terörle mücadele stratejisiyle IŞİD'i geriletip en sonunda yok edeceğiz” şeklinde konuştu. Ayrıca bu mücadeleyi kendilerinin yanında yer alacak ülkelerle beraber yürüteceklerini de ifade etti.⁶⁶ Bu noktada önem kazanan soru, İran'ın bu konuda ABD'nin yanında olup olmayacağıydı. Ayrıca oluşturulacak ortak gücün olası faaliyetlerinin İran'ın dış siyaseti açısından neyi ifade ettiği de önem kazanan sorulardan biriydi.

İran tarafından gelen ilk tepkiler, ABD'nin yolunun takip edilmeyeceği şeklindeydi. 15 Eylül'de Paris'te otuz ülkenin katılımıyla İŞİD'e karşı girişilecek mücadeleye ilişkin bir toplantı düzenlendi. İran'ın katılmadığı bu toplantıya ilişkin Hamaney, ABD'nin İŞİD karşıtı koalisyona katılmaları için kendilerine de teklifte bulunduğunu fakat bu teklifi reddettiklerini, bunun sebebinin de ABD'nin "ellerinin kirli" olması olduğunu söyledi.⁶⁷ Hamaney'in bu sözlerine benzer şekilde İranlı yetkililer çeşitli konuşma ve demeçlerinde Irak ve Suriye'deki istikrarsızlık için ABD ve İsrail'i suçladılar. Bir anlamda Tahran yönetimi, derdin kaynağının aynı zamanda ilaç olamayacağı argümanını kullanmaktaydı. Bu anlamda Devrim Muhafızları Ordusu Komutanı Muhammed Ali Caferi, koalisyon güçlerinin Suriye'de gerçekleştireceği bir askeri operasyondan zararlı çıkacaklarını işaret etti ve İŞİD'in, ABD ve İsrail tarafından ortaya çıkarıldığını iddia etti.⁶⁸ Caferi'nin sözleri, Suriye'de gerçekleştirilecek bir operasyonun, İran'ın desteklediği Esad yönetimine zarar verebileceği yönündeki kaygılarının ürünü olarak da değerlendirilebilir. Cumhurbaşkanı Ruhani de söz konusu koalisyona ilişkin, "Terörist grupları eğiten, silahlandıran ve finanse eden ülkelerin birden aynı terörist gruplara karşı savaşmak istemesi komik" şeklinde konuştu.⁶⁹ NBC televizyonuna verdiği bir röportajda da yine Ruhani, ABD'nin Irak'ta gerçekleştireceği operasyonlara karşı olduklarını, Kerbela ve Ncef gibi kutsal şehirlerin de "kırımızı çizgileri" olduğunu yani hiçbir suretle bu şehirlere zarar gelmesine müsaade etmeyeceklerini belirtti.⁷⁰ Meclis'in Milli Güvenlik ve Dış Siyaset Komisyonu başkanlığını yürüten Alaaddin Burucerci de ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin terörle mücadele konusunda dürüst olmadıklarını "hususî çıkarları" gereği hareket ettiklerini ve "gayrimeşru amaçlara" sahip olduklarını söyledi.⁷¹

İran'ın koalisyona katılmaması ve eleştirisi, askeri çözümü desteklemediği ya da Tahran'ın olayları uzaktan seyrettiği anlamına gelmiyordu. İran, bizzat askeri operasyonlar gerçekleştirdi. Aralık ayında Dışişleri Bakan Yardımcısı İbrahim Rahimpur, Irak hükümetinden gelen istek doğrultusunda İran'ın Irak'ta hava saldırıları yürüttüğünü ifade etti. Rahimpur saldırıların mahiyetine ilişkin detayları bilmediğini ifade ederken ABD ile herhangi bir işbirliğine gitmediklerinin de önemle altını çizdi.⁷² İran'ın Irak'taki askeri varlığını işaret eden bir başka gelişme ise Devrim Muhafızlarının Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'nin bu süreçte kamusal figür haline gelişi oldu. Irak'ta İŞİD'e karşı yürütülen operasyonların kilit adamı olduğu söylenen Süleymani, evelden perde arkasında kendini gizlerken artık kendisini gizlemeye ihtiyaç duymayan hatta fotoğraflarını bilerek servis ettiği iddia edilen bir figüre dönüştü. Bu yeni hamlenin sebebi olarak da İran'ın Ortadoğu'daki dengeler üzerinde ne kadar tesirli olduğu mesajını vermek istediği söylenmektedir.⁷³ Bir başka iddiaya göre ise fotoğrafların servis edilmesi İran'ın güçsüzlüğünün bir ifadesidir. Çünkü İran iddiaların aksine bölgeyi kontrol edememekte ve başarısız olmaktadır. İŞİD tehlikesi önceden sezilememiş ve İran'ın sınırlarında büyük bir tehlike baş göstermiştir. İran aslında bu hamleyle başarısızlığını örtmek

istemektedir.⁷⁴ Sebep her ne olursa olsun Süleymani'nin kamusal temayüzü, İŞİD'e karşı savaşmanın doğurduğu meşruiyetten kaynaklanmaktadır ve İran, Irak'taki askeri unsurlarının reklamını gururla yapmaktadır.

İŞİD'in yükselişinin İran için paradoksal sonuçlarının olduğu ileri sürülebilir. Evvela İran'ın kıymet verdiği Iraklı Şii nüfus, söz konusu terör örgütünün insanlık dışı katliamlarına maruz kalmış ve yine Şiiler için kutsal addedilen yerler de bu yıkımdan nasibini almıştır. İkinci olarak İran, ekonomik ve askeri anlamda kaynaklarını bu problem için seferber ederek zaten zor durumda olan ekonomisini ağır bir yük altına daha sokmuştur. Zikredilen bu negatif boyutlara mukabil paradoksal olarak İran, Irak'taki siyasi etkisini genişletme imkânı bulmuş ve ayrıca Suriye ve Irak'taki askeri varlığının meşruiyetini de bir nebze sağlamış görünmektedir. Kasım Süleymani gibi figürlerin önceki dönemlere nispetle daha görünür olmalarını bu anlamda değerlendirmek gerekmektedir. İran'ın bir başka önemli kazanımı da İŞİD'e karşı girişilen askeri operasyonlarda ABD ile aynı tarafta (ama aynı yerde değil) yer almalarının nükleer müzakere masasında sağlayabileceği avantajlardır. Fakat bu minvaldeki yorumların İran tarafından reddedildiği de vurgulanmalıdır.⁷⁵ Yine de İran, ABD'nin İŞİD'e karşı liderliğini yaptığı koalisyonun içerisinde yer alması da iki ülke de ortak düşmana karşı savaşmaktadırlar. Bu da bir nebze olsun İran'ın "teröre karşı savaşan ülke" şeklinde algılanmasına katkıda bulunmaktadır.

Nükleer Müzakereler

2014 yılı dış siyaseti de tıpkı 2013 yılında olduğu gibi büyük oranda nükleer müzakerelerin çerçevesinde şekillendi. Ruhani hükümetinin en önemli gündem maddesi, iktidara geldikleri zamandan beri nükleer müzakerelerdi. 24 Kasım 2013 tarihinde İran ve P5+1 ülkeleri arasında imzalanan "Ortak Eylem Planı" da müzakerelerin sonunda arzu edilen sonuçlara ulaşılabileceği fikrini kuvvetlendirmişti. İran ve P5+1 üyeleri arasındaki müzakereler 2014 yılında da devam etti. İki taraf arasındaki ilk görüşmeler 18-20 Şubat tarihleri arasında Viyana'da gerçekleştirildi. Görüşmelerden evvel İran'ın dini lideri Ali Hamaney, nükleer müzakereler konusunda "iyimser" olmadığını ifade etmişti. Müzakerelere "karşı" da olmadığını söyleyen Hamaney, Nükleer meselesinin Batının İran'ı sıkıştırmak için kullandığı bir araç olduğunu ve müzakereler başarıya ulaşsa bile, sonrasında İnsan Hakları ya da İran'ın askeri kapasitesi gibi yeni araçların gündeme getirileceğini belirtiyordu.⁷⁶ İran'ın nükleer programı ve gerçekleştirdiği müzakereler konusundaki nihai yetkili mercinin dini lider olması göz önüne alındığında Hamaney'in zaten en başından beri müzakerelere karşı olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Hamaney'in mesajı bu yüzden İran'ın Batılı ülkelere teslim olmadığı ve olmayacağı anlamında bir mesaj olarak okunmalıdır. Başka bir yönden ele almak gerekirse, İran'ın nükleer programında sembolleşen ulusal gururunu çiğnetmeyeceği yönünde iç siyaseti ve İran halkını teskin eden bir açıklama olduğu da söylenebilir.

18-20 Şubat tarihlerinde gerçekleştirilen görüşmelerin ardından ortak bir açıklama yapan AB Dış Politika Şefi Catherine Ashton ve Cevad Zarif, “iyi bir başlangıç” nitelemesinde bulundular. “Kapsamlı ve nihai bir anlaşma için konuşmamız gereken bütün meseleleri tespit ettik” diyen ikili, müzakerelerin bundan sonraki turları için de bir program oluşturduklarını söylediler. Buna göre müzakerelerin bir sonraki ayağı için iki taraf 17 Mart’ta tekrar buluşacaktı. Ayrıca meselenin teknik boyutunu görüşmek üzere de bu tarihten önce nükleer teknoloji uzmanları bir araya geleceklerdi.⁷⁷ Görüşmelerin ardından konuşan Zarif, “İran’ın savunma programının” müzakerelere dahil olmadığını söyleyerek⁷⁸ bir anlamda Hamaney’in çizdiği kırmızı çizgilerin içinde kalacaklarının teminatını verdi.

17 Mart’ta tekrar görüşmeye başlayan taraflar yine üç günlük bir görüşmenin ardından ilerleme sağlandığına dair mesajlar verdiler. Görüşmelerin ardından ortak açıklama yapan Ashton ve Zarif, “zenginleştirme, Arak Reaktörü, sivil nükleer işbirliği ve yaptırımlar konularını kapsayan faydalı ve önemli tartışmalar yaptık” şeklinde konuştular ve bir sonraki toplantının 7-9 Nisan tarihlerinde Viyana’da olacağını belirttiler.⁷⁹ Tarafların 7-9 Nisan tarihlerindeki bir sonraki buluşmasını müteakip Ashton ve Zarif tarafından yine bir ortak açıklama yapıldı. “Kapsamlı bir anlaşma için gereken bütün meselelerin önemli ve detaylı olarak tartışıldığı” bilgisini veren ikili yine de bazı fikir ayrılıklarının çözüme kavuşturulması için “çok fazla yoğun çalışmaya ihtiyaç duyulacağını” belirterek bir sonraki görüşmenin de 13 Mayıs’ta Viyana’da yapılacağını duyurdular.⁸⁰ 7-9 Nisan buluşmalarının ardından Fars Haber Ajansı’na açıklamalarda bulunan Cevad Zarif, İran’ın savunma programının müzakere konusu edilemeyeceğini yineledi.⁸¹ Söz konusu açıklamalar, müzakerelerin tüm hızıyla ve sorunsuz bir şekilde devam ettiğine yönelik ümitvar tabloyu ve beklentileri daha gerçekçi bir çizgiye getirdi.

Ancak 13 Mayıs’ta başlayan yeni tur görüşmelerin ardından ismi açıklanmayan bir ABD’li yetkilinin görüşmelerin “yavaş ve zor” ilerlediğine dair yorumu ve “önemli ihtilaflar mevcut” şeklindeki ifadeleri,⁸² sorunlar olduğunu gösteriyordu. 16 Mayıs’ta biten görüşmelerin ardından açıklama yapan Dışişleri Bakan Yardımcısı Abbas Arakçi ise şunları söyledi: “Görüşmeler iyi ve yapıcı bir seyir izliyor fakat şimdiye kadar herhangi bir kesin sonuç vermedi. Görüşmeler devam ediyor ve henüz başarısızlığa uğramış değil.” İran ile 6 ülke arasındaki ihtilaflara dair de açıklamalar yapan Arakçi: “İhtilaflar mevcut; ihtilaf olmasaydı müzakerelere de gerek olmazdı. Görevimiz bu ihtilafları çözmek, fikirleri yakınlaştırmak ve (nihai anlaşma için) tek bir metin üzerinde çalışmak.”⁸³ On gün sonra Ashton ve Zarif İstanbul’da tekrar bir araya geldiler. İki gün süren görüşmelerin ardından konuşan Abbas Arakçi, ikilinin görüşmelerinin 16 Haziran’da başlayacak bir sonraki nükleer müzakere turu hakkında olduğunu söyledi ve “çok verimli” geçtiğini belirtti.⁸⁴ 16 Haziran’da tekrar başlayan müzakereler beş gün sürerken görüşmelerin sonunda nihai anlaşmanın kaleme alınmaya başlandığı bilgisi verildi.⁸⁵ 3 Temmuz’da iki taraf Viyana’da tekrar bir araya geldi ve görüşmeler tekrar başladı. 24 Kasım

2013'te imzalanan anlaşma gereği 20 Temmuz 2014'e kadar taraflar arasında nihai anlaşmanın imzalanması öngörülmüştü. Söz konusu toplantı bu son tarihten önceki son toplantıydı.⁸⁶ Tarafların yaklaşık iki haftalık görüşmelerinin ardından 19 Temmuz'da Ashton ve Zarif tarafından bir ortak açıklama yapıldı. Yapılan açıklamada müzakerelerde "somut ilerleme" sağlandığı vurgulansa da "önemli boşluklar"ın giderilemediğinin altı çizildi ve nihai anlaşma için son tarihin 24 Kasım 2014'e uzatıldığı duyuruldu.⁸⁷

Cevad Zarif ve Catherine Ashton daha sonra Brüksel'de bir araya gelerek müzakereler ile ilgili çalışmalarını sürdürdüler.⁸⁸ 18 Eylül'de New York'ta ikilinin tekrar bir araya gelmesiyle İran ile 6 ülke arasındaki müzakere süreci de yeniden başlamış oldu.⁸⁹ Zarif'in 24 Kasım'a kadar nihai anlaşmanın yapılabileceğini işaret eden demeci⁹⁰ de bu meyanda olumlu bir hava oluşturuyordu. 18-26 Eylül tarihleri arasında yapılan görüşmelerin ardından Cumhurbaşkanı Ruhani de olumlu demeçler verdi. Ruhani de tıpkı Zarif gibi nihai anlaşmanın yapılabileceğine olan inancını vurguladı.⁹¹ 14 Ekim'de Zarif ve Ashton, New York'taki görüşmelerinin ardından tekrar buluştular.⁹² 15 Ekim'de Cevad Zarif, Ashton ve John Kerry ile özel bir toplantıya katıldı ve 16 Ekim'de de İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki müzakereler devam etti.⁹³ Görüşmelerin ardından Ashton'ın sözcülüğünü yapan Michael Mann: "İran nükleer meselesine ilişkin diplomatik çözüm gayretleri şu anda kritik safhada" açıklamasını yaptı.⁹⁴ 9-11 Kasım tarihlerinde Zarif, Ashton ve Kerry bu kez Umman'ın başkenti Maskat'ta bir araya geldiler. Daha çok İran ve ABD'nin uzlaşmasını hedefleyen görüşmelerle ilgili Abbas Arakçi, "ilerleme" olmadığı bilgisini verdi.⁹⁵

Kasım ayında gözler nükleer müzakerelerin son turuna kilitlendi. 24 Kasım nihai anlaşmaya varabilmek için son tarihi ve bu yüzden yapılacak görüşmeler kritik önemi taşıyordu. 18 Kasım'da Ashton ve Zarif bir araya geldiler ve görüşmeler yeniden başladı.⁹⁶ Ashton ile görüşmesinin ardından Zarif, nihai anlaşmanın koşulunu karşı tarafın "siyasi iradesi" olarak açıkladı ve bir anlamda topu karşı tarafa attı.⁹⁷ Görüşmeler devam ederken yayılan bazı söylentilere göre ilerleme kaydedilemediği ve müzakerelerin uzatılmasının gündemde olduğu belirtiliyordu.⁹⁸ İngiltere Dışişleri Bakanı Philip Hammond da benzer şekilde taraflar arasındaki "ciddi ihtilaf"ın aşılanmadığını belirtti.⁹⁹ 24 Kasım tarihinde yapılan açıklama ile yukarıda işaret edilen müzakerelerin durgunluğuna ilişkin tablonun doğruluğu anlaşıldı. İran ve P5+1 ülkeleri arasındaki müzakereler, nihai anlaşmaya varmak için 30 Haziran 2015'in son tarih olarak belirlenmesi ile birlikte yedi ay daha uzatıldı.¹⁰⁰

Uzatma kararı bir taraftan İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkların henüz giderilemediğini gösterse de diğer taraftan anlaşmaya olan isteklerini de göstermektedir. Nihai anlaşmaya varılamamasının sebepleri İran tarafına göre karşı taraftan kaynaklanmaktadır. Fars News için bir yazı kaleme alan İranlı akademisyen Dr. Nader Saed'e göre ABD, İran'ın nükleer tesislerinin kapatılması ve santrifüj sayısının ciddi şekilde azaltılması gibi "aşırı talepler" ileri sürmekte ve "kaba kuvvet" ile bu taleplerini karşılayabilece-

ğini düşünmektedir. Buna mukabil İran tarafı ise “normatif” çerçeveye bağlı bir politika izlemektedir. Son dönemdeki görüşmelerin Zarif, Ashton ve Kerry arasında yoğunlaşmasının da müzakerelerin kilit aktörlerinin aslında İran ve ABD olduğunu gösterdiği bu bağlamda Saed tarafından öne sürülmektedir. Bu sebeple New York görüşmelerini müteakip yazdığı yazıda Saed, Viyana’daki son turdan da sonuç çıkmayacağını iddia etmiştir.¹⁰¹ Ruhani de son Viyana görüşmeleriyle ilgili olarak, “aşırı talepler” ortaya konmadığı takdirde anlaşmanın imkân dâhilinde olacağını işaret etmişti.¹⁰² Dolayısıyla İran tarafı büyük oranda karşı tarafı ve özellikle ABD’yi anlaşmazlığın sebepleri arasında görmektedir.

Ekonomik Gelişmeler

Ruhani hükümetinin iktidara gelirken kullandığı retorik, bozulan uluslararası ilişkilerin düzeltileceği şeklindeydi. Bunun en önemli bileşeni ise nükleer müzakerelerdi. Nükleer müzakereler sonucunda ulaşılabilecek bir anlaşmayla yaptırımların ortadan kaldırılacağı varsayılıyordu. Bu doğrultuda 2014 yılında söz konusu varsayımı doğrulayacak şekilde, P5+1 ülkeleriyle yürütülen nükleer müzakerelerin İran ekonomisine olan pozitif etkisine dair raporlar yayınlandı. Demokrasileri Savunma Vakfı’ndan Mark Dubowitz ve Roubini Global Economics şirketinden Paul Domjan’ın birlikte hazırlayıp Temmuz ayında yayınladıkları rapora göre, henüz bir nihai anlaşmaya varılmasa da 2013 yılı ortalarında alınan yaptırımların hafifletilmesi kararı, 2013 Kasım ayında imzalanan Ortak Eylem Planı uyarınca yaptırımların hafifletilmesi gibi faktörler, İran ekonomisinin canlanmasını sağlamışlardı. Enflasyon, Nisan ayında 2013 yılının Nisan-Temmuz arası dönemi ile kıyaslandığında %45 seviyelerinden %20’nin altına düşmeye başlamış¹⁰³, ayrıca önceki yıllardaki daralmanın aksine ekonomide %2’lik bir büyüme beklenmeye başlanmıştı.¹⁰⁴

Ancak bu umut verici rakamların doğurduğu beklentiler ve olumlu tablo 2014’ün son çeyreğinde bozulmaya başladı. Petrol fiyatlarının düşmeye başlaması ve bu düşüşün devam etmesi, ekonomisinin omurgasını petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtların üretimi ve ihracatı oluşturan İran’ı alarm durumuna geçirdi. Suudi Arabistan’ın petrol üretimini artırması sonucunda Ekim ayının başında petrolün varil başına fiyatı 89 dolar 70 sente düştü. Böylece petrol fiyatları son 17 aydaki en aşağı düzeyi görmüş oldu.¹⁰⁵ Kasım ayında da petrol fiyatlarındaki düşüş devam etti ve petrolün fiyatı 80 doların altına düştü. İran’ın Ankara Büyükelçisi Ali Rıza Bigdeli, “Biliyorsunuz ki 159 litrelik bir varil petrol 79 dolar. Bir varil Coca Cola 140 dolar, bir varil şalgam suyu 182 dolar, bir varil ayran 190 dolar,” diyerek düşen petrol fiyatlarından yakındı.¹⁰⁶ Meclis Plan ve Bütçe Komisyonu üyesi milletvekili Hadi Kavami de petrol fiyatlarındaki düşüşün İran ekonomisine zarar vereceğini ifade etti.¹⁰⁷ Fakat herkes bu konuda aynı fikirde değildi. Yine söz konusu komisyonun üyesi olan milletvekili Musarız Serveti’ye göre İran, düşen petrol fiyatlarından doğan zararı başka ekonomik kaynaklardan telafi edebilecek imkânlara sahipti.¹⁰⁸

Bu tarz beyanatların psikolojik rahatlama yaratmak üzere verildiği düşünülebilir. Zira petrol fiyatlarındaki düşüş, İran ve Suudi Arabistan arasında zaten çok da iyi olmayan ilişkilerde yeni bir siyasi kriz yaratma potansiyeli ortaya çıkaracak kadar etkili olmuştur. Ruhani, isim vermeden Suudi Arabistan'ı kastederek: “İran ve bölgenin insanları böyle komploları unutmayacaklar, bir başka ifadeyle, İslam dünyasının çıkarlarına karşı bu ihaneti” şeklinde çok sert konuşmuştur.¹⁰⁹ İran Genelkurmay Başkanı Hasan Firuzabadi de bu çerçevede Suudi Arabistan'ı Batılı ülkelere ve IŞİD gibi terörist örgütlere destek vermekle suçladı.¹¹⁰ Son olarak söylemek gerekir ki, müzakere sürecinin doğurduğu beklentilerle rayına oturmaya başlayan ekonominin, petrol fiyatlarının düşüşüyle birlikte aslında müzakerelerden başka bölgesel değişkenlerin tesiri altında olduğu da görülmüştür.

Değerlendirme

2014 yılı İran için önemli dönüşümlerin yılı olmuştur. Özellikle dış siyasette kat edilen ilerlemeler ve müzakere sürecinin geldiği nokta, İran için yeni bir dönemin başladığının resmi olarak karşımızda durmaktadır. Fakat sürecin tam anlamıyla sorunsuz ilerlediği düşünülmemelidir. P5+1 ülkeleri ile İran arasında henüz nihai anlaşmaya varılabilmemiş değildir ve anlaşmanın gecikmesi ya da sürecin tıkanması iç siyasette Ruhani hükümetini zora sokmaktadır. Ayrıca Ortadoğu'daki hassas dengeleri yerinden oynatan IŞİD gibi yeni bir aktörün ortaya çıkışı da İran dış siyasetini bu doğrultuda manevra yapmaya zorlamıştır. Söz konusu manevra paradoksal sonuçlar doğurmuştur. Bir taraftan IŞİD terörü İran'ı jeopolitik anlamda tehdit ederken diğer taraftan İran'ın kendi sınırları dışındaki askeri varlığına meşruiyet sağlamış görünmektedir. Bunun dışında iç siyasette ise hükümet ile başta parlamento olmak üzere diğer erkler arasındaki uyumsuzluk, çeşitli vesilelerle su yüzüne çıkmıştır. Bu uyumsuzluğun şiddetlenmesi muhafazakâr cephe ile reformist cephe arasındaki gerilimi beslemektedir. Ekonomi açısından değerlendirme yapıldığında ise İran ekonomisinin müzakerelerin olumlu etkileriyle toparlanmaya başladığı ancak petrol fiyatlarındaki krizin, önümüzdeki dönemde İran ekonomisi için ciddi bir risk teşkil ettiği ileri sürülebilir.

Kronoloji

- **19 Ocak:** BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun İran'a, Cenevre-2 Konferansına katılması için resmi olarak davette bulundu.
- **20 Ocak:** Ban Ki-mun, İran'a ilettiği daveti geri aldı.
- **28 Ocak:** Başbakan Recep Tayyip Erdoğan İran'a resmi ziyarette bulundu.
- **18-20 Şubat:** İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki nükleer müzakerelerin ilk turu Viyana'da gerçekleştirildi.
- **17-19 Mart:** İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki nükleer müzakerelerin ikinci turu Viyana'da gerçekleştirildi.
- **7-9 Nisan:** İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki nükleer müzakerelerin üçüncü turu Viyana'da gerçekleştirildi.
- **13-16 Mayıs:** İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki nükleer müzakerelerin dördüncü turu Viyana'da gerçekleştirildi.
- **26-27 Mayıs:** AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Şefi Catheron Ashton ve İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif İstanbul'da bir araya gelerek nükleer müzakerelerin seyrine ilişkin görüştüler.
- **9 Haziran:** İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, 18 yıllık bir aradan sonra Türkiye'ye cumhurbaşkanlığı düzeyinde bir resmi ziyarette bulundu.
- **10 Haziran:** Irak'ın önemli şehirlerinden Musul'un kontrolü IŞİD'in (Irak Şam İslam Devleti) eline geçti.
- **16-20 Haziran:** İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki nükleer müzakerelerin beşinci turu Viyana'da gerçekleştirildi.
- **3-19 Temmuz:** İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki nükleer müzakerelerin altıncı turu Viyana'da gerçekleştirildi. Nihai anlaşma için son tarihin 20 Temmuz'dan 24 Kasım'a uzatıldığı duyuruldu.
- **7 Ağustos:** ABD Başkanı Barack Obama, Erbil ve Bağdat'ta bulunan ABD vatandaşlarını korumak amacıyla geniş kapsamlı olmayan hava saldırıları emrettiğini açıkladı.
- **20 Ağustos:** Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanı Rıza Feraci Dana, meclis tarafından görevinden alındı.
- **1 Eylül:** Eski Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi yolsuzluk suçlamasıyla hapis cezasına çarptırıldı.
- **10 Eylül:** ABD Başkanı Barack Obama, IŞİD ile mücadele stratejisini açıkladı.
- **15 Eylül:** Paris'te IŞİD'e karşı mücadele için kurulacak koalisyonla ilgili toplantı düzenlendi. İran katılmadı.
- **18-26 Eylül:** İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki nükleer müzakerelerin yedinci turu New York'da gerçekleştirildi.

- **24 Eylül:** İngiltere Başbakanı David Cameron ve İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, New York'taki BM Genel Kurulu sırasında bir araya geldiler. 1979'dan beri iki ülke arasındaki en üst düzeyli görüşme bu oldu.
- **25 Eylül:** İngiltere Başbakanı David Cameron, BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada İran'ı teröre destek vermekle suçlayarak yeni yumuşayan ilişkileri zedeledi.
- **15 Ekim:** İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Şefi Catherine Ashton ile Viyana'da özel bir toplantı gerçekleştirdi.
- **16 Ekim:** İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki nükleer müzakerelerin sekizinci turu Viyana'da gerçekleştirildi.
- **21 Ekim:** İran siyasetinin önemli isimlerinden Uzmanlar Konseyi Başkanı Mehdevi Keni hayatını kaybetti.
- **22 Ekim:** İsfahan'da toplanan yaklaşık 1000 civarında gösterici son günlerde meydana gelen kadınlara kezzap atma saldırılarını protesto etti.
- **29 Ekim:** Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı için önerilen Mahmut Nili Ahmetabadi meclisten güvenoyu alamadı.
- **9-11 Kasım:** Zarif, Kerry ve Ashton Umman'ın başkenti Maskat'ta özel olarak görüştiler.
- **18 Kasım:** Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı için önerilen Fahreddin Ahmedi Daniş Aştıyani meclisten güvenoyu alamadı.
- **18-24 Kasım:** İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki nükleer müzakerelerin Viyana'da yapılan son turundan 7 aylık uzatma kararı çıktı. 30 Haziran 2015 nihai anlaşma için son tarih olarak kararlaştırıldı.
- **26 Kasım:** Muhammed Ferhadi, meclisten güvenoyu alarak Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanı oldu.
- **2 Aralık:** "Nedaye Iranian (İranlıların Seslenişi)" isimli reformist siyasi parti resmi olarak kuruldu.
- **6 Aralık:** İran'ın Irak'ta IŞİD'e karşı hava saldırılarını yürüttüğü, Dışişleri Bakan Yardımcısı İbrahim Rahimpur tarafından açıklandı.

Notlar

- 1 "Impeachment motion against science minister put on agenda", *Tehran Times*, 13 Ağustos 2014.
- 2 "Iran Majlis set to impeach science minister", *Press TV*, 15 Ağustos 2014.
- 3 "Government fully supports science minister", *IRNA*, 16 Ağustos 2014.
- 4 "Iranian lawmakers give no-confidence vote to science minister", *ISNA*, 20 Ağustos 2014.
- 5 Ali Afshari, "Impeachment casts doubt on return of Iranian student movement", *Al Monitor*, 25 Ağustos 2014.
- 6 Arash Bahmani, "Embattled Rouhani struggles to find allies in parliament", *Al Monitor*, 20 Kasım 2014
- 7 Arash Karami, "After minister's impeachment critics of Rouhani grow louder", *Al Monitor*, 2 Eylül 2014.
- 8 "Head of Expediency Council criticizes impeachment of science minister", *IRNA*, 24 Ağustos 2014.
- 9 "Some people do not understand essence of freedom in universities: Rafsanjani", *Tehran Times*, 27 Ağustos 2014.
- 10 "Iran President Appoints Acting Science Minister", *TASNİM*, 20 Ağustos 2014.
- 11 "Iran MPs give no-confidence vote to proposed minister", *Press TV*, 29 Ekim 2014.
- 12 "Rouhani proposes new science minister to parliament", *ISNA*, 11 Kasım 2014.
- 13 "2nd Pick for Iran's Science Ministry Receives No-Confidence Vote", *TASNİM*, 18 Kasım 2014.
- 14 "Iran's Rouhani proposes fifth nominee for science minister", *Press TV*, 19 Kasım 2014.
- 15 "Rouhani: Vote of confidence strengthens Majlis, Govt. ties", *MEHR*, 26 Kasım 2014.
- 16 "Iran's Majlis confirms Rouhani's 5th science min. nominee", *MEHR*, 26 Kasım 2014.
- 17 "Interior ministry to address party formation request", *MEHR*, 29 Eylül 2014.
- 18 "Pro-reform party launched in Iran", *Al Arabiya*, 2 Aralık 2014.
- 19 Reza H. Akbari, "Iran's 'second-generation' Reformists off to shaky start", *Al Monitor*, 31 Ekim 2014.
- 20 Saeed Kamali Dehghan, "Iranian protest over acid attacks against women", *The Guardian*, 22 Ekim 2014.
- 21 "Iran vows full force of law on acid attackers: Judiciary", *Press TV*, 21 Ekim 2014.
- 22 "Justice minister calls acid attacks on women 'terrorism'", *Radio Zamaneh*, 21 Ekim 2014.
- 23 "Rouhani orders arrests of culprits behind acid attacks", *Press TV*, 24 Ekim 2014.
- 24 "Iran police arrest 10 suspects over Esfahan acid attacks", *Press TV*, 27 Ekim 2014.
- 25 Arash Karami, "4 arrested in acid attacks on Iranian women", *Al Monitor*, 20 Ekim 2014.
- 26 Massoumeh Torfeh, "Acid attacks in Iran: A message for Rouhani?", *Al Jazeera*, 25 Ekim 2014.
- 27 "Iran: Radical group gears up to begin morality patrols", *Asharq Al-Awsat*, 12 Eylül 2014.
- 28 Mehrdad Balali, "Iran president denounces bill to empower Islamic vigilantes", *Reuters*, 22 Ekim 2014.
- 29 "Iran convicts Ahmedinejad's vice president", *Al Jazeera*, 1 Eylül 2014.
- 30 Arash Karami, "Rouhani criticizes consolidation of power in government", *Al Monitor*, 9 Aralık 2014.
- 31 "Assembly of Experts chairman passes away", *Tehran Times*, 22 Ekim 2014.

- 32 "Leader extols deceased cleric for revolutionary track record", *Press TV*, 21 Ekim 2014.
- 33 "Ayatollah Hashemi Rafsanjani condoles passing of Ayatollah Mahdavi Kani", 12 Kasım 2014, <http://hashemirafsanjani.ir/en/content/ayatollah-hashemi-rafsanjani-condoles-passing-ayatollah-mahdavi-kani>
- 34 "President condolences over passing away of Experts Assembly Chairman", 21 Ekim 2014, <http://www.president.ir/en/81955>
- 35 "Rafsanjani may run for Assembly of Experts chairmanship", *Tehran Times*, 29 Ekim 2014.
- 36 "Rafsanjani has no interest to be chairman of Assembly of Experts: Ayatollah Ahmad Khatami", *Tehran Times*, 28 Ekim 2014.
- 37 "Rafsanjani denies reports he is unwilling to become chairman of Assembly of Experts", *Iran Front Page*, 28 Ekim 2014.
- 38 Arash Karami, "Shahroudi seen as likely candidate to head Assembly of Experts", *Al Monitor*, 27 Ekim 2014.
- 39 İran'ın 2013 yılı dış politika güzergâhı için bkz. Murat Yeşiltaş - Mustafa Caner, "İran 2013", *Ortadoğu Yıllığı 2013*, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (ed.), İstanbul: Açılım Yayınları 2015, ss. 58-67.
- 40 "Rouhani stresses interaction with world", *IRNA*, 23 Ocak 2014.
- 41 "İran ikinci evimiz", *Yeni Şafak*, 30 Ocak 2014.
- 42 "İran Cumhurbaşkanı Ruhani Türkiye'de: 'Ziyaret dönüm noktası'", *BBC*, 9 Haziran 2014.
- 43 "İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın Türkiye Temasları", 15 Ağustos 2008, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/47518/iran-cumhurbaskani-ahmedinejadin-turkiye-temaslari.html>
- 44 "İSEDAK Ekonomi Zirvesi Sona Erdi", 09 Kasım 2009, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/48417/isedak-ekonomi-zirvesi-sona-erdi.html>
- 45 "ECO/EIT 11. Zirvesi, Ahmedinejad'ın konuşmasıyla açıldı", *Fars Haber Ajansı*, 23 Aralık 2010.
- 46 "Iran ready to reopen UK embassy in Tehran: MP", *Press TV*, 26 Ocak 2014.
- 47 "Cameron makes first call to Iran's Rouhani", *BBC*, 19 Kasım 2013.
- 48 "Rouhani, Cameron meet in New York", *IRNA*, 24 Eylül 2014.
- 49 David Cameron, "PM speech at the UN General Assembly 2014", 25 Eylül 2014, <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-speech-at-the-un-general-assembly-2014>
- 50 "Politicians, Media Criticize talks with Cameron", *Kayhan*, 27 Eylül 2014.
- 51 "Rouhani criticizes Cameron's anti-Iran remarks", *Iran Daily*, 30 Eylül 2014.
- 52 "Afkham: Cameron's UN remarks unacceptable", *MEHR*, 8 Ekim 2014.
- 53 Basma Atassi, "Explaining the Geneva II peace talks on Syria", *Al Jazeera*, 19 Ocak 2014.
- 54 "Iran invited to Geneva II conference", *ISNA*, 20 Ocak 2014.
- 55 "Iran invited to Geneva 2, Syrian opposition threatens to withdraw", *RT*, 20 Ocak 2014.
- 56 "Iran to take part in Syrian int'l conference without precondition", *ISNA*, 20 Ocak 2014.
- 57 "U.N. cancels Iran's invitation to Syria talks", *Al Arabiya*, 20 Ocak 2014.
- 58 Hüseyin-Emir Abdullahiyan, "İran'ın Suriye'de Siyasi Çözümüne Yönelik Dört Maddelik Planı", *Al Monitor*, 5 Mart 2014.

- 59 Martin Chulov, "Isis insurgents seize control of Iraqi city of Mosul", *The Guardian*, 10 Haziran 2014.
- 60 "Zarif warns of spread of extremism across region", *ISNA*, 14 Ocak 2014.
- 61 "ISIL poses threat to whole world: Iran FM", *Press TV*, 21 Haziran 2014.
- 62 "ISIL brutal acts in Iraq ring alarm bells for regional security: Iran's security chief", *Tehran Times*, 12 Haziran 2014.
- 63 "Many Iranians want military to intervene against Isis", *The Guardian*, 27 Haziran 2014.
- 64 Helene Cooper, Mark Landler and Alissa J. Rubin, "Obama Allows Limited Airstrikes on ISIS", *The New York Times*, 7 Ağustos 2014.
- 65 "James Foley: Islamic State militants 'behead reporter'", *BBC*, 20 Ağustos 2014.
- 66 Barack Obama, "Statement by the President on ISIL", 10 Eylül 2014, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/10/statement-president-isil-1>
- 67 "World leaders pledge to help Iraq fight ISIL", *Al Jazeera*, 15 Eylül 2014.
- 68 "US to regret military action in Syria: IRGC Chief", *Press TV*, 16 Eylül 2014.
- 69 "Anti-ISIL coalition mere joke, says Iran president", *Press TV*, 16 Eylül 2014.
- 70 "Iran Not to Support US Action in Iraq: President Rouhani", *Tasnim*, 16 Eylül 2014.
- 71 "US seeks illegitimate goals in Mideast: Iran MP", *Press TV*, 16 Eylül 2014.
- 72 Julian Borger, "Iran air strikes against Isis requested by Iraqi government, says Tehran", *The Guardian*, 6 Aralık 2014.
- 73 Ali Mamouri, "To promote wins against IS, Iran's Soleimani emerges", *Al Monitor*, 28 Kasım 2014.
- 74 Najmeh Bozorgmehr, "Iranian general is new hero in battle against Isis", *Financial Times*, 7 Kasım 2014.
- 75 "Iran denies report linking Iraq cooperation to nuclear talks", *Reuters*, 22 Ağustos 2014.
- 76 "Leader says not optimistic about N-talks, not opposed either", *Press TV*, 17 Şubat 2014.
- 77 Laura Smith-Spark, "P5+1 and Iran agree on nuclear negotiation framework in Vienna", *CNN*, 20 Şubat 2014.
- 78 "Iran defense capabilities non-negotiable: Zarif", *Press TV*, 20 Şubat 2014.
- 79 Catherine Ashton and Javad Zarif, "Joint Statement", 19 Mart 2014, http://www.eeas.europa.eu/statements/docs/2014/140319_01_en.pdf
- 80 Catherine Ashton and Javad Zarif, "Joint Statement", 9 Nisan 2014, http://eeas.europa.eu/statements/docs/2014/140409_02_en.pdf
- 81 "Iran rules out discussing defense topic in N-talks", *Press TV*, 9 Nisan 2014.
- 82 "U.S. says concerned at lack of progress in Iran nuclear talks", *Reuters*, 16 Mayıs 2014.
- 83 "Araqchi: Negotiations will Continue, Iran's Defense Program No Topic for Talks", *Fars News*, 16 Mayıs 2014.
- 84 "Araqchi: Istanbul meeting focused on next Iran-5+1 talks", *IRNA*, 28 Mayıs 2014.
- 85 "5th round of Iran-G5+1 talks wraps up in Vienna", *IRNA*, 20 Haziran 2014.
- 86 "Iran, G5+1 start sixth round of talks in Vienna" *IRNA*, 3 Temmuz 2014.
- 87 Catherine Ashton and Javad Zarif, "Joint Statement", 19 Temmuz 2014, http://eeas.europa.eu/statements/docs/2014/140719_01_en.pdf
- 88 "Zarif, Ashton meet in Brussels", *IRNA*, 1 Eylül 2014.
- 89 "Zarif- Ashton hold talks for 3.30 hours in New York", *IRNA*, 18 Eylül 2014.

- 90 "Final deal with G5+1 possible before Nov 24: FM", *IRNA*, 20 Eylül 2014.
- 91 "Iran, P5+1 can reach final deal by deadline: Rouhani", *Press TV*, 30 Eylül 2014.
- 92 "Zarif, Ashton discuss various issues prior to dinner time", *IRNA*, 14 Ekim 2014.
- 93 "Iran, six powers hold fresh nuclear talks in Vienna", *Press TV*, 16 Ekim 2014.
- 94 "Iran nuclear talks at critical stage: Mann", *IRNA*, 17 Ekim 2014.
- 95 "Trilateral talks over Iran nuclear program wrapped up in Oman", *Press TV*, 11 Kasım 2014.
- 96 "Zarif, Ashton begin last-ditch round of nuclear talks", *Press TV*, 18 Kasım 2014.
- 97 "P5+1's political will needed for final nuclear deal: Iran FM", *Press TV*, 18 Kasım 2014.
- 98 Louis Charbonneau and Parisa Hafezi, "Iran nuclear talks stuck, deadline may be extended: officials", *Reuters*, 20 Kasım 2014.
- 99 Julian Borger, "Significant gap remains in Iran nuclear talks – UK", *The Guardian*, 21 Kasım 2014.
- 100 Louis Charbonneau and Fredrik Dahl, "Iran nuclear talks extended seven months after failing to meet deadline", *Reuters*, 24 Kasım 2014.
- 101 Nader Saed, "Reflections on New York Talks and Outlook of Future Nuclear Negotiations", trans. Iran Review.org, *Fars News*, 3 Kasım 2014.
- 102 "Nuclear Deal Possible if Other Side Avoids Excessive Demands: Rouhani", *Tasnim*, 19 Kasım 2014.
- 103 Mark Dubowitz and Paul Domjan, "Sanctions Relief: What Did Iran Get?", p. 15, 15 Temmuz 2014, <http://defenddemocracy.org/content/uploads/general/RoubiniFDDReport.pdf>
- 104 Mark Dubowitz and Paul Domjan, "Sanctions Relief: What Did Iran Get?", p. 6, 15 Temmuz 2014, <http://defenddemocracy.org/content/uploads/general/RoubiniFD-DRReport.pdf>
- 105 "Petrol fiyatları neden düşüyor", *TRT Haber*, 3 Ekim 2014.
- 106 "Ayranın varili daha pahalı", *Yeni Şafak*, 18 Kasım 2014.
- 107 "MP: Oil income cut leaves negative impact on economy", *IRNA*, 22 Kasım 2014.
- 108 "MP says falling oil prices positive", *IRNA*, 2 Aralık 2014.
- 109 "Iran claims 'conspiracy against Muslim people' drags down oil prices", *RT*, 11 Aralık 2014.
- 110 "Iran regrets falling oil price, terms it a conspiracy", *IRNA*, 17 Aralık 2014.